

Informele productie in bedrijven

Bij de bestudering van de informele economie gaat de aandacht meestal uit naar de geoorloofde activiteiten van personen. Over informeel gedrag van ondernemingen is veel minder bekend. In dit artikel wordt verslag gedaan van een empirisch onderzoek naar informele activiteiten in een zestal bedrijfstakken. In alle branches blijken sociale premies en belasting ontdoken en cao-bepalingen e.d. overtreden te worden. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn de hoogte van de arbeidskosten, het aanbodoverschot op de arbeidsmarkt en de arbeidswet- en regelgeving. De auteurs achten strafmaatregelen tegen de kwetsbare groepen in de informele economie niet zinvol en niet billijk. Het zou volgens hen beter zijn meer personeel aan te trekken voor de inspectiedienst omzetbelasting, de Wet-Ketenaansprakelijkheid sterk uit te breiden en het basisinkomen in te voeren.

DRS. L. BLOEME – DRS. R. VAN GEUNS*

Het onderzoek

Het doel van het onderzoek is geweest te achterhalen welke factoren ten grondslag liggen aan het verrichten van informele activiteiten door formele ondernemingen. Om dit te bereiken moest er eerst antwoord worden gegeven op de vraag of er binnen een branche bedrijven zijn die een belangrijk deel van de activiteiten informeel verrichten. Gegeven het verkennend karakter van het onderzoek en de beperkte tijd hebben wij ervoor gekozen ons tot een zestal branches te beperken. Een geografische afperking middels concentratie op Amsterdam is deels gemaakt om tijds wille, en deels omdat uit onderzoek in het buitenland (met name de VS, het VK en Italië) is gebleken dat informele bedrijvigheid voornamelijk een stedelijk karakter heeft. De branches zijn: de loonconfectie-industrie, de grafische industrie, het wild plakken (van affiches), de schoonmaakbranche, de type- en tekstverwerkingsbranche en de koeiersbranche. Met deze keuze hebben we getracht een zo groot mogelijke variatie aan te brengen: industriële en dienstverlenende, arbeidsintensieve en kapitaalintensieve, oude en nieuwe branches. Dit is gebeurd vanuit de gedachte dat zo wellicht een maximale diversiteit aan zowel verschijningsvormen van informele bedrijven als verklaringen voor bestaan en gebruik ervan kan worden verkregen. Er is van verschillende methoden gebruik gemaakt, zowel kwantitatieve (analyse van statistisch materiaal, enquête) als kwalitatieve (interviews met sleutelinformanten, ondernemers en werknemers, dossieronderzoek). Dit is gedaan om twee redenen. Enerzijds om zoveel mogelijk gegevens te verzamelen, en anderzijds om de bruikbaarheid van die methoden voor onderzoek op dit terrein te testen.

Informele bedrijvigheid

Informele productie kan via een aantal ingangen worden geanalyseerd. Door ons is gekozen voor informele arbeid. Informele arbeid omvat die activiteiten die een positief in-

komenseffect hebben voor de uitvoerende en/of opdrachtgever, waarbij niet of onvoldoende wordt voldaan aan de op die activiteiten betrekking hebbende wet- en regelgeving 1). Zoals gezegd richten wij ons uitsluitend op informele productie die binnen bedrijven en ten behoeve van (andere) bedrijven of organisaties plaatsvindt. De informele productie van de 'klusser' blijft buiten beschouwing.

Hoewel analytisch onderscheid kan worden gemaakt tussen betalingen en activiteiten wordt dit hier niet gedaan. Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen zwarte en grijze informele activiteiten. Van zwarte activiteiten is sprake wanneer de belasting- en premiewetgeving worden overtreden. We noemen informele arbeid grijs, indien er andere wetten en regels worden overtreden die betrekking op die arbeid hebben. Het gaat daarbij meestal om regelgeving die betrekking heeft op arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden. In dit verband is onder meer aandacht besteed aan overtreding van de Arbeidswet, de Wet arbeid buitenlandse werknemers (WABW), de Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag, cao-bepalingen, en specifiek op de verschillende branches gerichte wet- en regelgeving.

Zwarte en grijze arbeid

Voordat wij een poging ondernemen tot het geven van verklaringen voor informele bedrijvigheid, presenteren wij hieronder enkele bevindingen. Daarmee wordt dan een

* Dit artikel geeft enkele resultaten weer van een onderzoek naar informele bedrijvigheid. Dit onderzoek is uitgevoerd in de periode september 1985-oktober 1986 door het onderzoeksbureau Regioplan van de Universiteit van Amsterdam in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het verslag van het onderzoek is onder de titel *Ongeregeld ondernemen* verkrijgbaar bij het Ministerie. De eerste auteur was tijdelijk verbonden aan Regioplan, de tweede auteur is er permanent werkzaam.

1) Vgl. J.G. Lambooy en P.H. Renooy, *Bouwstenen van de informele arbeidsmarkt; een inventarisatie*, OSA-werkdocument nr. 12, Den Haag, 1985.

antwoord gegeven op de vraag of er binnen de onderzochte branches bedrijven zijn die een belangrijk deel van de activiteiten informeel verrichten. Het zijn slechts voorbeelden; voor een uitgebreid verslag verwijzen wij naar het onderzoekrapport.

In alle branches zijn zowel zwarte als grijze activiteiten aangetroffen. Grote verscheidenheid bestaat er wat betreft hun verschijningsvorm en de mate waarin zij plaatsvinden. Informele activiteiten zijn zwart wanneer toeslagen, overwerkvergoedingen e.d. zwart worden uitbetaald, maar ook wanneer er helemaal geen loonbelasting, premies en btw over de verrichte arbeid worden afgedragen. Deze tweede verschijningsvorm van zwarte arbeid komt in alle branches vooral bij relatief kleine bedrijven voor. Twee voorbeelden mogen dit illustreren. Respondenten werkzaam bij de belastingdienst schatten bij schoonmaakbedrijven met ± 5 werkzame personen het percentage zwarte arbeid op 50%, terwijl bij bedrijven met meer dan 100 werknemers dit percentage vele malen lager is. Een extreme situatie is aangetroffen in de loonconfectie. Volgens onze eigen berekening is 40 tot 60% van de productie in (Turkse) loonconfectie-ateriers in Amsterdam zwart. Er zijn tussen de 300 en 350 van deze ateliers met gemiddeld 10 à 15 werknemers. Zwart betaalde toeslagen op het loon zijn voornamelijk aangetroffen in de grafische industrie.

Een andere verschijningsvorm van zwarte activiteiten is die waar door de werknemer afdracht van belastingen en premies moet worden gedaan en waar dit niet gebeurt. Bij koeriersdiensten, type- en tekstverwerkingsbureaus worden bij voorbeeld freelancers of thuiswerksters ingeschakeld, waarvoor het bedrijf binnen deze constructie meestal geen verplichtingen heeft op het gebied van de loonbelasting en premie-afdrachten. Het kan hierbij gaan om 'oneigenlijk uitbesteding'. Dit wil zeggen dat de freelancer alleen én regelmatig voor één bedrijf werkt en waardoor er de facto sprake is van een dienstverband. Ten slotte gebeurt ook bij het wild plakken van affiches een vrij aanzienlijk deel van het werk zwart (ongeveer 50%); dit betreft echter slechts een zeer klein circuit (van 15 à 20 personen).

Grijze activiteiten zijn niet alleen in alle onderzochte branches aangetroffen, maar daarbinnen tevens in alle mogelijke typen bedrijven. Overtredingen van cao-bepalingen variëren per branche. De meeste hebben betrekking op de betalingen (te lage lonen en toeslagen) of op ontslagbepalingen (vooral in de schoonmaakbranche). In de grafische industrie is overtreding van het verbod op thuiswerk en bij de koeriersdiensten van het verbod op het gebruikmaken van uitzendarbeid aangetroffen. De relatieve betekenis van het grijze karakter van informele activiteiten wordt hier duidelijk. Indien de desbetreffende bepalingen uit de cao geschrapt zouden worden, verdwijnt het informele karakter.

In verschillende branches worden de overwerk-bepalingen uit de Arbeidswet overtreden (loonconfectie, grafische industrie, type- en tekstverwerkingsbureaus). De nodige vergunningen worden vaak niet aangevraagd. Overtreding van de WABW (buitenlandse werknemers moeten naast een geldige verblijfstitel over een tewerkstellingsvergunning beschikken) zijn we tegengekomen in de schoonmaakbranche en in de loonconfectie-industrie. In deze laatste branche en in de koeriers- en de type-branche hebben we voorbeelden aangetroffen van bedrijven die zich (nog ?) niet hadden ingeschreven in het handelsregister van de Kamer van Koophandel.

Tot zover een kort overzicht van wat wij aan informele activiteiten zoal zijn tegengekomen. Het onderstaande schema laat een vollediger beeld zien, ofschoon ook dat geen recht kan doen aan de enorme verscheidenheid die is aangetroffen.

De conclusie luidt dat er in alle branches bedrijven zijn die een belangrijk deel van de activiteiten informeel verrichten. Daaraan kan nog worden toegevoegd dat in alle branches verschillende vormen van informele arbeid zijn aangetroffen. In de meeste is er sprake van een continuüm van het volledig informele bedrijf tot het geheel formele, ofschoon dat laatste althans in de door ons onderzochte branches een zeldzaamheid lijkt te zijn. In de volgende pa-

Schema 1. Vormen van informele arbeid per branche

	C	G	WP	S	T	K
Zwarte arbeid:						
- onvoldoende afdracht loonbelasting en sociale premies	x	x	x	x	x	x
- geen BTW-afdracht	x	x	x	x	x	x
Grijze arbeid:						
- oneigenlijke uitbesteding		x			x	x
- overtreding cao-bepalingen	x	x		x		x
- overtreding arbeidswet	x	x			x	
- overtreding WAWB	x			x		
- overtreding handelsregisterwet	x				x	x
- overtreding vestigingwet						

Toelichting: C = loonconfectie; G = grafische sector; WP = wilde plakkers; S = schoonmaakbedrijven; T = typebureaus; K = koeriersdiensten.

ragraaf geven wij hiervoor een aantal verklaringen.

Bestaansgronden

Een verklaring van informele activiteiten dient plaats te vinden vanuit drie invalshoeken. We gaan allereerst in op aspecten die in verband staan met de vraag naar informeel geproduceerde goederen of diensten. Voor zover mogelijk geven we aan of, en zo ja welke, invloed deze vraag heeft op de informele bedrijvigheid. Vervolgens gaan we in op aspecten die samenhangen met de vraag naar informele arbeid. Ook deze worden in verband gebracht met het bestaan van informele bedrijvigheid. Ten slotte gaan we in op het arbeidsaanbod, dat tijdens het onderzoek een belangrijke rol bleek te spelen. Afsluitend presenteren we enkele conclusies met name ten aanzien van het beleid en de rol van de overheid.

De vraag naar informele producten

Er bestaat een vraag naar informeel geproduceerde goederen en diensten, maar de betrokken afnemers/opdrachtgevers zijn zich daar niet van bewust. Zij maken bij de keuze van een producent of leverancier een afweging tussen een aantal elementen dat van invloed is op het productieproces. Het gaat daarbij om kwaliteit, prijs en levertijd. Hieronder volgen twee voorbeelden waaruit blijkt hoe bij die afweging de keuze voor informele productie kan worden gemaakt.

Het deel van de loonconfectiebranche waar wij ons op hebben gericht, produceert voor een bepaald marktsegment: modegevoelige producten, waarbij een lage prijs en korte levertijd belangrijk zijn. Voor opdrachtgevers, dat wil zeggen fabrikanten, confectionairs en grootwinkelbedrijven, is de kwaliteit van skibroeken of joggingpakken minder interessant: de kleding waar het hier om gaat, hoeft niet langer dan één seizoen mee, daarna heeft het modebeeld zich alweer gewijzigd. De eis de artikelen in korte tijd in huis te hebben (maandag bestellen, vrijdag in de winkel) noopt opdrachtgevers dicht bij huis naar producenten te zoeken. De Filippijnen zijn weliswaar goedkoop, maar erg ver weg. Op het modegevoelige deel van de confectiemarkt kan niet meer worden volstaan met twee collecties per jaar, die maanden van tevoren moeten worden besteld.

Productie dicht bij de markt mag een fabrikant of het grootwinkelbedrijf echter niet méér kosten. Om zijn marktpositie te behouden of verbeteren en adequaat in te kunnen spelen op trends en seizoenpieken dienen de kosten zo laag mogelijk en de productie-organisatie flexibel te zijn. Het laatste betekent bij voorbeeld dat confectionairs in dit marktaandeel nauwelijks nog met voorraden werken, en dat zij door wekelijks kleine series te bestellen een deel van de risico's afwentelen op de producent, i.c. de loonconfectieair. Discontinuïteiten in de vraag worden op hem afgewenteld.

De noodzaak voor de confectionair de kosten zo laag mogelijk te houden uit zich onder andere in de hoogte van de maaklonen die de loonconfectionairs krijgen uitbetaald. „Dat het daar niet wit voor kan, zoals vele respondenten ons verzekerden, maar zijn de laatste jaren alleen maar verder gedaald. De concurrentie tussen loonconfectionairs, gecombineerd met het gebruik dat opdrachtgevers hiervan maken, is hiervan de oorzaak. De effecten van één en ander laten zich raden: op de top van het produktieseizoen wordt er in de ateliers letterlijk dagen achter elkaar doorgewerkt om opdrachten binnen te halen en op tijd af te leveren, terwijl er over de hele linie prijzen worden betaald die volgens onze berekening betekenen dat ongeveer de helft van de produktie zwart is.

Een andere branche waarin vooral de prijs van de producent een belangrijk element in de vraag naar informele produktie vormt, is de schoonmaakbranche. Door bezuinigingen in het bedrijfsleven, en vooral bij de overheid zijn de tarieven die men bereid is te betalen voor het dagelijks schoonhouden van het bedrijf drastisch gedaald. Voor instanties die voor ten minste vijftig procent onder de rijksbegroting vallen, coördineert het Rijksinkoopbureau de uitbesteding van het schoonmaakwerk. Daarbij is de afgelopen vijftien jaar 45 à 50% op de contracten beknipt.

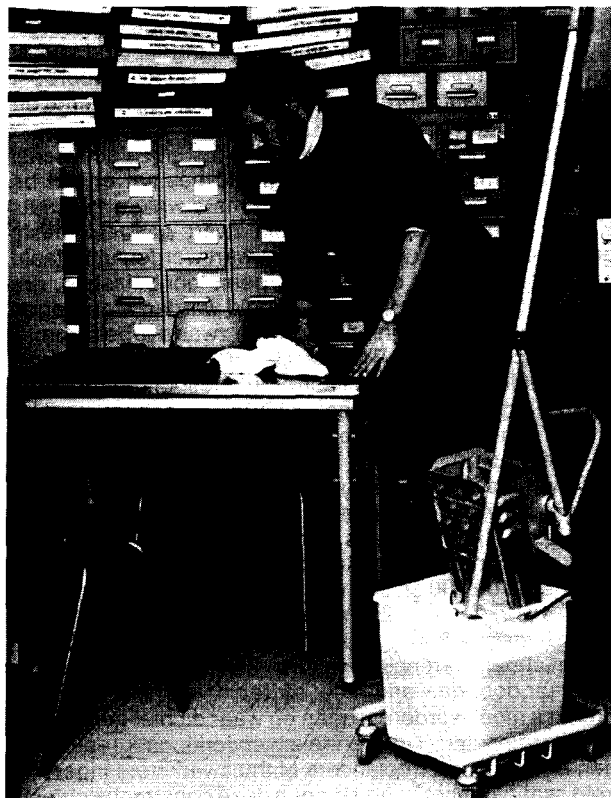
Met uitzondering van een aantal zeer grote bedrijven kan het werken tegen 'bodemtarieven' voor schoonmaakbedrijven problemen opleveren. De noodzaak de kosten te drukken komt in de praktijk neer op vermindering van het aantal schoonmakers per ruimte, het opvoeren van een aantal per uur schoon te maken vierkante meters, en het inschakelen van een toenemend aantal jeugdigen. Uiteindelijk zoekt met de oplossing in grijze en zwarte informele arbeid met als meest extreme vorm het inschakelen van zogenaamde illegale buitenlanders. De kwaliteit van de geleverde dienst heeft nogal eens te lijden onder de toegenomen werk- en kostendruk. Schoonmaakwerk valt pas op wanneer het niet meer (goed) gebeurt. Een veel voorkomend gevolg is dat de opdrachtgever op zoek gaat naar een bedrijf dat voor dezelfde prijs (of minder) een hogere kwaliteit levert. Maar, volgens nagenoeg alle informanten kunnen opdrachtgevers aan de hoogte van de tarieven zien dat er sprake is van informele produktie.

Uit deze twee voorbeelden blijkt dat waar de prijs van het produkt c.q. het drukken van de kosten voor de afnemer/opdrachtgever doorslaggevend is, de keuze nogal eens op een informeel producerende onderneming valt. De hier genoemde opdrachtgevers zijn hiervan op de hoogte, of kunnen dat zijn.

Ook in de andere branches speelt de prijs van het produkt een rol. De (semi-)overheid is een belangrijker afnemer van informeel typewerk dan het bedrijfsleven, waar de kwaliteit van het geleverde vaker een doorslaggevende rol speelt. Ook de eisen ten aanzien van een korte levertijd kunnen ertoe leiden dat de geleverde produkten of diensten informeel tot stand komen. Dit is het geval bij de typebranche, de wilde plakkers en in de grafische industrie. Ofschon de prijs hier niet zonder betekenis is, is het vooral de op de klant afgestemde produktie die doorslaggevend is. In de gevallen waarom het hier gaat, is de opdrachtgever niet altijd op de hoogte van het informele karakter van de geleverde goederen of diensten.

Informeel produceren

Ter verklaring van de vraag naar informele arbeid voeren Lambooy en Renooy drie structurele factoren aan 2). In de eerste plaats is dat het niveau van de arbeidskosten. Wanneer dit als te hoog wordt ervaren in relatie tot de prijs van het produkt kan de oplossing in verschillende richtingen gezocht worden. In het formele circuit kunnen bedrijven trachten de arbeidskosten relatief te verlagen door de arbeidsproduktiviteit te verhogen of absoluut te verlagen door de lonen zelf omlaag te brengen. In branches waar de arbeidsproduktiviteit niet of nauwelijks verhoogd kan worden en de formele arbeidskosten niet verlaagd kunnen worden, kan dit betekenen dat een bedrijf de produktie stopt of een beroep doet op informele arbeid. Het gaat dan om arbeidsintensieve, minimumloon-branches, zoals de

Zwart of wit! De prijs is het bewijs.

(foto ANP)

schoonmaak- en loonconfectiebranche. In de vorige paragraaf is aangegeven hoe door schoonmaakbedrijven (formeel en informeel) wordt geprobeerd de arbeidskosten te verlagen. Uit onderzoek van de Loontechnische Dienst blijkt dat in 1982 5,3% van de werknemers in de schoonmaakbedrijven (tegen 0,7% voor alle branches) gemiddeld 6,5% onder het wettelijk minimumloon werden betaald 3). Een andere constructie waar bedrijven gebruik van maken om de arbeidskosten te drukken is uitbesteding aan thuiswerkers (grafische industrie en typebranche) of freelancers (koeriersdiensten en typebureaus).

De tweede factor ter verklaring van de vraag naar informele arbeid wordt gevormd door het arbeidsaanbod. Met betrekking tot deze factor bestaan er twee extremen; aan de ene kant is er de situatie waarin – door krapte op de arbeidsmarkt – een werknemer eisen kan stellen, bij voorbeeld ten aanzien van het zwart uitbetalen van overwerktoeslagen. We zijn in de grafische industrie tegengekomen dat geschoold vakpersoneel op deze manier aan het bedrijf wordt gebonden. Aan de andere kant bestaat er de situatie waarin een overvloedig aanbod van arbeid bestaat. Deze toestand stelt een ondernemer in de gelegenheid bepaalde eisen te stellen aan potentiële werknemers, bij voorbeeld op het gebied van informele arbeidsvoorwaarden. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat de betrokken ondernemer zijn werknemer 'uitbuit' om er zelf beter van te worden. Met name in de loonconfectie is er sprake van een dwangsituatie die haar oorsprong bij de opdrachtgevers vindt. In de schoonmaakbranche zijn we gestuit op een ondernemer die de lonen nooit op tijd uitbetaalt „omdat de reparatiekosten van de Mercedes voor gaan”. Werknemers met een zwakke arbeidspositie én een min of meer informele status zijn aangetroffen in de loonconfectie- en schoonmaakbranche en in sommige koeriersdiensten en grafische bedrijven. De beschikbaarheid van deze categorieën arbeidskrachten hangt echter

2) Lambooy en Renooy, op.cit.

3) Loontechnische Dienst, *Verslag betreffende de resultaten van een begeleidend en registrerend onderzoek naar de naleving van de Wet Minimumloon en Minimumvakantiebijslag in de sector der schoonmaakbedrijven*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, 1984.

niet alleen samen met de ruime arbeidsmarkt. We komen daar nog op terug.

Als laatste factor noemen we de arbeidswet- en -regelgeving. De institutionele context waarbinnen ondernemingen opereren kan een oorzaak vormen van informele bedrijvigheid. Het gaat om bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek, de Arbeidswet en cao's ten aanzien van ontslagrecht, arbeidscontracten, overwerk e.d. Ondernemers ervaren de regelgeving als hinderlijk voor een goede en efficiënte bedrijfsvoering. Overtredingen zijn in alle branches aangetroffen. Toch menen wij dat deze factor niet van eenzelfde niveau is als de twee eerdergenoemde. Immers, er zijn formele alternatieven aanwezig waarmee de ervaren institutionele belemmeringen omzeild kunnen worden. Daarmee doelen we op flexibilisering van arbeidscontracten en de uitbesteding van bepaalde delen van het productieproces. Redenen waarom deze alternatieven niet worden aangegrepen, kunnen liggen in de andere twee genoemde structurele factoren en in meer specifieke branche- of bedrijfsgebonden factoren.

Informeel werken

Waar wij tijdens het onderzoek aanbod van informele arbeid tegenkwamen, was dit voornamelijk afkomstig van categorieën werknemers die een formeel alternatief misten. Laaggeschoolde (Nederlandse) vrouwen en buitenlandse werknemers hebben niet zoveel te kiezen en zogenaamde illegale buitenlanders helemaal niets.

Naast de (relatieve) positie op de arbeidsmarkt speelt ook het dalende inkomen een rol. Voor bij voorbeeld langdurig werklozen en 'bijstandsmoeders' is deze factor van grote betekenis. Een aantal van hun persoonskenmerken (geslacht, leeftijd, opleiding en etnische afkomst) maakt hen op de formele arbeidsmarkt vrijwel kansloos. Willen zij toch, om bij voorbeeld uit hun sociaal isolement te geraken, aan het arbeidsproces deelnemen, dan kan dat vaak niet anders dan informeel. Sociaal-psychologische factoren kunnen derhalve ook ten grondslag liggen aan het informele arbeidsaanbod. Ten slotte spelen institutionele factoren een rol. Zo kan wetgeving als onbedoeld neveneffect hebben dat mensen hun arbeid niet meer formeel, maar informeel aanbieden. In de schoonmaakbranche zijn we een dergelijk effect van de tweeverdienerswetgeving meermaals tegengekomen.

Een complex van verklaringen voor enerzijds de vraag naar informeel geproduceerde goederen en diensten, en anderzijds de vraag naar en het aanbod van informele arbeid is nodig om de door ons onderzochte verschijnselen te begrijpen. In dit artikel hebben wij ons beperkt tot de structurele factoren. Deze factoren bepalen de ruimte waarbinnen economische subjecten beslissen wel of niet een stap in de schemerzone te doen. Die stap zelf wordt er echter niet door bepaald. Naast de structurele factoren zijn er van branche tot branche (en van bedrijf tot bedrijf, en van mens tot mens) verschillende factoren die de betrokkenen er uiteindelijk toe brengen wel of niet informeel te produceren, dan wel van informele productie gebruik te maken. Dit zijn de opportunityfactoren 4). Het ontbreekt ons hier aan de ruimte om daarop in te gaan. Om een idee te geven waaraan men moet denken, noemen we: de omvang en de intensiteit van (overheids)controle en de beoordeling daarvan, de houding ten opzichte van informele activiteiten, de toetredingsdrempel tot een branche en de mogelijkheid om bepaalde delen van het productieproces uit te besteden. Deze en andere opportuniteitsfactoren brengen de verschillende economische actoren ertoe zich in het 'informele segment' van de economie te begeven. De structurele factoren vormen echter de uiteindelijke oorzaak.

Beleidsconclusies

Momenteel concentreert het beleid ten opzichte van de informele economie zich op het bestrijden van een aantal uitingsvormen. De eind 1986 afgekondigde maatregelen

(meer sociale rechercheurs en meer personeel bij de inspectie der directe belasting) zijn hiervan duidelijke voorbeelden. Zij sluiten aan bij de aanbevelingen van het ISMO-rapport, dat overigens geen aandacht heel geschonken aan dat deel van de informele economie dat in ons onderzoek centraal stond 5). Zwart werk wordt, zo redeneren de beleidsmakers, het best bestreden door zwartwerkers op te sporen en aan te pakken, en die zouden vooral onder uitkeringstrekkingen te vinden zijn. Ook uit ander onderzoek is echter gebleken dat er geen bewijs voor deze veronderstelling te vinden is 6). Zwart werk wordt veeleer verricht door mensen die óf al een baan hebben, óf geen recht op een uitkering (meer) hebben. Voor zover men het informele circuit wil bestrijden met repressieve middelen, kan men ons inziens veel beter aankloppen bij de vragers naar informele arbeid c.q. informeel geproduceerde goederen en diensten. Meer armslag voor de inspectie omzetbelasting zou wat dat betreft een middel kunnen zijn. (Momenteel is het tekort aan arbeidskracht bij die inspectie in Amsterdam opgelopen tot 50% van de capaciteit).

Daarnaast valt er ook te denken aan een sterke uitbreiding van het werkingsgebied van de Wet ketenaansprakelijkheid. Indien deze ook op branches als de loonconfectie van toepassing wordt, neemt dat vermoedelijk een deel van de problemen weg. Het zou in ieder geval de verantwoordelijkheid van de opdrachtgevers voor de voorwaarden en omstandigheden waaronder er voor hen geproduceerd wordt benadrukken.

Met dit soort maatregelen worden de oorzaken echter niet weggenomen. Eén van de belangrijkste factoren die ten grondslag ligt aan het bestaan van informele productie is de hoogte van de bruto loonkosten. Verlaging daarvan, door verkleining van de 'wig', is een bijdrage aan het terugdringen van informele bedrijvigheid. Het reduceren van de wig is niet alleen van belang omdat grote bedragen aan belasting- en premiegelden niet worden afgedragen, maar ook en vooral omdat de betrokken werknemers veelal rechteloos en onverzekerd zijn (vaak zelfs zonder daar zelf van op de hoogte te zijn). Mogelijkheden voor het reduceren van de wig zijn door de WRR en Pierik aan de hand gedaan 7). Het veranderen van de heffingsgrondslag voor de sociale zekerheid biedt een goede mogelijkheid om de wig te verkleinen. Verdergaand, maar daarom niet minder interessant zijn de suggesties van de WRR omtrent een gedeeltelijk basisinkomen. Deze ideeën vergen een serieuzer benadering dan ze tot nu toe hebben gekregen.

De enige echte oplossing voor de zwakke aanbieders van arbeid is het scheppen van formele werkgelegenheid. Informele arbeid wordt niet in de eerste plaats verricht uit het oogpunt van financieel gewin, maar uit noodzaak, omdat op de formele arbeidsmarkt geen mogelijkheden bestaan. Het bestrijden van het informele circuit door zwartwerkers op te sporen en te vervolgen is het paard achter de wagen spannen; het leidt slechts tot een vergroting van de kloof tussen de maatschappelijk geslaagden en de mensen die niet aan de bak komen.

**Liesbeth Bloeme
Roeland van Geuns**

4) Het onderscheid tussen structurele en opportunity-factoren is ontleend aan J. Mevissen en P.H. Renooy, *Arbeidsmarkt en informele sector*, in: J. Mevissen, F. Schwanen en P. Terhorst, *Geografische aspecten van de arbeidsmarkt*, ASVS-publikatiereeks nr. 6, Amsterdam, 1984.

5) ISMO, *Rapport van de Interdepartementale Stuurgroep Misbruik en Oneigenlijk Gebruik*, Den Haag, 1985.

6) Zie ook J.W.M. Mevissen en P.H. Renooy, *De informele economie gelokaliseerd. Een studie naar achtergronden en verschijningsvormen van de informele economie in Nederland*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, 1986.

7) WRR, *Waarborgen voor zekerheid; een nieuw stelsel zekerheid in hoofdlijnen*, Den Haag, 1985; en J.B.M. Pierik, *De toegevoegde waarde als heffingsgrondslag voor de sociale verzekeringen*, ESB, 29 augustus 1984.